

KS. RAFAŁ WASIELEWSKI
diecezja pelplińska

EKONOMIA SAKRAMENTALNA I WYBRANE SAKRAMENTALIA W POLSKIEJ MISJI KATOLICKIEJ W HAMBURGU

Słowa kluczowe: ekonomia sakramentalna, Polska Misja Katolicka w Hamburgu, sakramentalia, sakramenty

1. Wprowadzenie. 2. Sakramenty. 2.1. Chrzest święty. 2.2. Bierzmowanie. 2.3. Eucharystia 2.3.1. Pierwsza Komunia Święta dzieci. 2.3.2. Kult Eucharystii poza Mszą św. 2.4. Pokuta i pojednanie. 2.5. Sakrament chorych. 2.6. Małżeństwo. 3. Sakramentalia. 3.1. Poświęcenia i błogosławieństwa. 3.2. Procesje w roku liturgicznym. 3.3. Pogrzeb chrześcijański. 4. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Wydarzenia zbawcze Chrystusa są nie tylko aktami historycznymi, ale przede wszystkim misteriami, które mają wymiar wieczny¹, dzieło odkupienia dokonane przez Zbawiciela przejawia się w przeróżnych celebracjach liturgicznych.

Życie religijne Ludu Bożego w dużym stopniu kształtuje się pod wpływem modlitwy, z której wyrasta i w której się wyraża. Jest to modlitwa szczególnego rodzaju, gdyż od wieków sięga ona z miłością i wdzięcznością do wzorców modlitwy liturgicznej, a opierając się na jej bogactwie, kształtuje swoje nabożeństwa w różnej postaci, treści i pięknie², czego celem, jak naucza Kościół, jest przede wszystkim oddawanie chwały Bogu i uświęcenie człowieka, gdzie jedno i drugie z wyboru Bożego dokonuje się we wspólnocie całego Kościoła powszechnego³.

Dlatego, podobnie jak parafie na całym świecie, również Polska Misja Katolicka w Hamburgu troszczy się o uświęcenie człowieka na każdym etapie jego życia, a co za tym idzie w głównej mierze poświęca się sprawowaniu sakramentów i sakramentaliów, co jest oczywistą cechą każdego duszpasterstwa. Misje katolickie w Niem-

¹ Por. B. Nadolski, *Liturgika*. t. II: *Liturgia i czas*. Poznań 1991, 11.

² Zob. *Z Panem Bogiem. Modlitewnik śpiewnik*, red. Z. Kowalski, Pelplin 1992, 300.

³ Zob. KK 36.

czeszech nigdy nie uzurpowały sobie wyłącznego prawa do posługi sakramentalnej wobec polskojęzycznych wiernych, ale spełniają funkcje, których celem jest podtrzymanie form religijności wyniesionych z kraju ojczystego oraz prowadzenie powierzonych sobie wiernych również do Kościoła lokalnego⁴.

Jak określił to ks. prał. Jan Śliwański, duszpasterstwo polskie w Niemczech „nie jest dodatkiem do życia polonijnego, do życia dwukulturowego, ale jest z nim ściśle związane, gdyż kształtuje człowieka świadomego swej godności i wartości”⁵. Ma ono swoje szczególne dzieje, które w konkretnych ośrodkach duszpasterskich, wchodzących w jego strukturę, sięgają niejednokrotnie bardzo głęboko w historię Polski i Niemiec. Odbywa się ono w diametralnie odmiennych okolicznościach historycznych, politycznych, społecznych, kulturowych i religijnych aniżeli w Polsce. Historia ta to nie tylko sielanka luksusowego i bardzo wygodnego życia na Zachodzie, ale to również trudna i skomplikowana przeszłość, wynikająca z wojen, okupacji i przesiedleń oraz ciężka praca Polaków, duchownych i świeckich, zaangażowanych w zorganizowanie i rozwijanie życia religijnego, a zwłaszcza stworzenie odpowiednich struktur duszpasterstwa, które kultywuje i przekazuje wiarę i tradycję rodziców i przodków.

Ponadto Hamburg, jak zaakcentował to ks. Stanisław Stawny (znawca duszpasterstwa polonijnego), należy do tych miast niemieckich, w których na ulicy raz po raz słyhać polski język, jest to bowiem miasto pluralistyczne zarówno pod względem narodowościowym, jak i religijno-moralnym. *To właśnie w tym mieście, w portowej dzielnicy St. Pauli, w sąsiedztwie striptizowych lokali znajduje się centrum polskiego życia religijnego – kościół św. Józefa i stojący przy nim dom Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu. To właśnie tu tysiące wiernych przybyłych z Polski gromadzi się na Msze św. niedzielne. Nie mogąc pomieścić się w kościele, zajmują także pobliski plac jak i ulice, „psując krew” i stanowiąc swoją modlitewną obecnością wyrzut sumienia wobec tych wszystkich, którzy zagospodarowali tę dzielnicę w zupełnie innych celach. To sąsiedztwo „dobra i zła” musi być szokujące dla każdego, kto je zobaczy*⁶.

Tyle tytułem wprowadzenia. Nie Hamburg jest jednak tematem tego artykułu, ale bardziej ekonomia zbawienia, wyrażająca się w sakramentach i sakramentaliach, jakie celebrowane są w polonijnym duszpasterstwie Hamburga.

2. SAKRAMENTY

Sakramenty swoją istotą i swoim działaniem obejmują całe życie człowieka – jego dzieciństwo, dorastanie, dojrzewanie, życie dorosłe i zmaganie się z problemami wynikającymi z ludzkiej natury oraz starości. Towarzyszą one człowiekowi od chwili przyjścia na ten świat do momentu odchodzenia z niego do wieczności.

⁴ K. Świąś, *Polskojęzyczne duszpasterstwo w Niemczech. Aktualne uwarunkowani i inicjatywy*, w: *Studia Polonijne*, t. 38, Lublin 2017, 87.

⁵ S. Wesoły, *Emigrant – człowiek dwóch kultur*, NS nr 21/1992, 7.

⁶ S. Stawny, *Hamburg tętni polskim życiem*, NS nr 17/1990, 8.

Dzięki sakramentom Kościół jest z człowiekiem zawsze, zwłaszcza z członkiem wspólnoty parafialnej, która go kształtuje i prowadzi do Chrystusa przez całe jego życie i towarzyszy mu w jego najistotniejszych chwilach.

Ksiądz Wincenty Granat, w swojej myśli teologicznej stwierdza, iż sakramenty są Kościołowi dane i podkreśla, że Kościół w poszczególnych przypadkach tworzy sakramenty oraz definiuje dokładnie ich obrządek, wyznacza szafarzy ich sprawowania oraz rozstrzyga, kto może je przyjąć. Całe więc życie liturgiczne Kościoła, według wskazań Chrystusa koncentruje się wokół poszczególnych sakramentów, a zwłaszcza wokół Ofiary eucharystycznej⁷.

Zatem Kościół dzieło zbawienia dokonane przez Chrystusa głosi i sprawuje poprzez ofiarę i sakramenty święte, które stanowią ośrodek całego życia liturgicznego⁸ i obejmują wszystkie najważniejsze momenty życia osoby wierzącej – sprawiając tym duchowe narodzenie i nieodłączny rozwój tegoż życia⁹.

Sakramenty w życiu wiernych inicjują i ugruntowują w wierze, jednoczą ze Wspólnotą i z Chrystusem w Komunii świętej, i zacieśniają te więzi oraz pomagają lepiej i głębiej przeżywać wszystkie ważne momenty w aspekcie życia osobistego i wspólnotowego, docierając tym samym nawet do członków wspólnoty, którym choroba bądź cierpienie nie pozwalają na pełne w niej uczestnictwo. Kościół poprzez sakramenty w pełni realizuje misję zbawiania człowieka, jego nawracania i uzdrawiania oraz przywracania mu życia wiary w pełni łaski uświęcającej. Są one zatem nieodzowną drogą, nie ważne czy w ojczyźnie czy poza jej granicami, którą człowiek idzie do zbawienia, i na której towarzyszy mu Kościół spełniający polecenie samego Chrystusa, który powiedział „idźcie na cały świat”¹⁰.

Ekonomia sakramentalna duszpasterstwa polskiego w Hamburgu przedstawiona zostanie w tym artykule.

2.1. CHRZEST ŚWIĘTY

Liturgia chrztu świętego w Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu [dalej PKM], połączona z Mszą św., bądź też poza Mszą św., miała i oczywiście ma przebieg zgodny z obowiązującym rytuałem Kościoła katolickiego. Z tym, że sakrament chrztu celebrowany jest najczęściej w dogodnym terminie, uzgodnionym wcześniej z rodzicami, którzy poprosili o udzielenie chrztu ich dziecku. Przy tej okazji, rodzice i rodzice chrzestni najczęściej korzystają z sakramentu spowiedzi.

W czasie katechezy sakramentalnej wyjaśnia się rodzicom i chrzestnym znaczenie, teologię i liturgię sakramentu chrztu.

Należy podkreślić fakt, że w Misji w Hamburgu, sakrament chrztu na przełomie lat jej działalności udzielany był z wyraźną tendencją wzrostową. Między 1965 r. a rokiem obecnym w PMK Hamburg ochrzczonych zostało prawie 4 tysiące dzieci.

⁷ Por. KKK 1113.

⁸ Zob. KL 6.

⁹ Zob. KKK 1210.

¹⁰ Mk 16,15.

Na początku sakramentu chrztu udzielano średnio tylko kilku osobom rocznie, teraz liczba ta dochodzi do stu osób rocznie. Wyraźny wzrost liczby chrztów nastąpił po 1980 r., kiedy to rozpoczęła się tzw. emigracja „Solidarnościowa”, wynikająca ze stanu wojennego w Polsce, oraz pod koniec lat 80. XX w., kiedy to ponad milion Polaków przyjechało do Niemiec, powołując się na pochodzenie niemieckie¹¹.

2.2. BIERZMOWANIE

Przygotowaniem do bierzmowania w hamburskiej Misji są przede wszystkim katechezy sakramentalne. Duszpasterze wówczas omawiają znaczenie tego sakramentu dla człowieka, a zwłaszcza dla życia chrześcijańskiego, a także uczą polskich pieśni religijnych – zwłaszcza tych do Ducha Świętego. Powtarza się również treści zawarte w tzw. *Małym katechizmie*, którego znajomość jest nieodzownym elementem przygotowania. Kandydaci uczestniczą także w rozmaitych wyjazdach, spotkaniach, nabożeństwach¹² i adoracjach Najświętszego Sakramentu.

W ostatnim tygodniu przygotowań spotkania odbywają się zwykle tylko w kościele, w którym ma być udzielony sakrament bierzmowania i tam ćwiczy i wyjaśnia się przebieg liturgii samego sakramentu oraz sposób jego przyjęcia.

Bierzmowanie w PMK w Hamburgu zawsze odbywa się w łączności z Mszą św. i ma przebieg zgodny z obowiązującym rytuałem Kościoła katolickiego¹³. Sakramentu tego udzielają biskupi miejscowi, jak i biskupi z Polski lub polskiego pochodzenia, zapraszani przez proboszcza Misji. Gdy bierzmowania udziela biskup niemiecki, Msza św. i obrzędy – cała liturgia odbywa się w obu językach¹⁴. Proboszcz przyjął zasadę, że co roku, na przemian, będzie to raz biskup miejsca, a raz zaproszony biskup z Polski.

Według danych zawartych w archiwum Polskiej Misji Katolickiej, jak wynika z zachowanych ksiąg bierzmowanych, sakrament chrześcijańskiej dojrzałości w hamburskiej Misji od początku jej działalności przyjęło już prawie 2 tysiące

¹¹ AHH. Księgi chrztów 1965–2015.

¹² Por. AL, 644.

¹³ W omawianym okresie w duszpasterstwie polskim w Hamburgu, do czasu II Soboru Watykańskiego II, podobnie jak i w innych kościołach, posługiwano się obrzędem *Ordo confirmationis*, opublikowanym w 1961 r. Później nastąpiła odnowa i pogłębione zostało znaczenie tego sakramentu. Motu proprio *Sacram liturgiam* Pawła VI z 25 I 1964 r. zezwalało już na udzielanie bierzmowania po homilii w czasie Mszy św., a dokładniejsze przepisy odnośnie do włączenia obrzędu bierzmowania w liturgię Mszy św. określała Instrukcja *Inter oecumenici* z 26 IX 1964 r. Papież Paweł VI, Konstytucją apostolską *Divinae consortium naturae* z 15 VIII 1971 r., zatwierdził wówczas nowy rytuał bierzmowania. Zreformowane obrzędy ogłoszone zostały w wydanym 13 IX 1971 r. *Pontificale Romanum*. Rytuał bierzmowania w języku polskim został wprowadzony przez Konferencję Episkopatu Polski 25 III 1973 r. (*Obrzęd bierzmowania*, Katowice 1975; innym ważnym dokumentem dotyczącym sprawowania sakramentu bierzmowania jest Instrukcja Episkopatu Polski z 16 I 1975 r. oraz poszczególne przepisy diecezjalne). Podkreślona w nim została przede wszystkim ważność przygotowania do przyjęcia omawianego sakramentu.

¹⁴ Zob. NS nr 17/1995, 3.

parafian. Z czego największa grupa młodych przyjęła bierzmowanie w 1993 r., była to młodzież urodzona w Niemczech po fali największych przyjazdów Polaków w latach 80. XX w. Obecnie sakrament ten udzielany jest około stu dwudziestu kandydatom rocznie¹⁵.

2.3. EUCHARYSTIA

Według dostępnych danych, liczba rozdawanych Komunii świętych po 2000 r., w niedzielę i święta, wynosi średnio 2500, a w dni powszednie ok. 60. W ciągu jednego roku w Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu, liczącej – wg statystyk ok. 20 tys. parafian, udziela się około 160–200 tys. Komunii świętej¹⁶.

Celebracje eucharystyczne w Hamburgu, poza historią dotyczącą miejsc, gdzie są one sprawowane w języku polskim, zasadniczo nie różnią się niczym od tych sprawowanych w innych miejscach na świecie.

Na początku była to dzielnica Wilhelmsburg i miejsca, gdzie docierał polski kapłan. W okresie powojennym nabożeństwa polskie odprawiano głównie w kaplicach obozowych, ale i w innych dostępnych kościołach, gdzie zachodziła taka potrzeba, o czym świadczy choćby informacja o wznowieniu opieki duszpasterskiej w Pinnbergu, który tylko „na jakiś czas podlegał duszpasterzowi Misji w Lübeck”¹⁷. W Hamburgu natomiast, od kwietnia 1956 do 1966 r. polskie Msze św. odprawiano co niedziele, o godz. 12.00, w kościele *St. Joseph-Kirche*, w dzielnicy HH-Altona. Kościół ten dla wielu był i pozostał ośrodkiem życia parafialnego, ściągającym Polaków nawet spoza Hamburga¹⁸, o czym można się dowiedzieć m.in. z zachowanych dokumentów i korespondencji ks. Stanisława Skudrzyka z Polską Kurią Biskupią w Niemczech z lat 60. XX w.¹⁹.

Tabela przedstawiona poniżej pokazuje stały porządek Mszy św. sprawowanych w Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu. Na uwagę zasługuje fakt możliwie jak najpełniejszego dostosowania ich do wiernych pod względem czasu i miejsca.

¹⁵ Zob. Księgi bierzmowanych 1984–2015.

¹⁶ AHH. Sprawozdania roczne, ogłoszenia duszpasterskie z lat 1965–2015; opracowanie własne.

¹⁷ Było to 20 XII 1959 r. Zob. AHH, *Nasza Parafia*, nr 7/13, Grudzień 1959.

¹⁸ AHH, *Nasza Parafia*, nr 1, Lipiec 1958; *St. Joseph-Kirche* jest najstarszym kościołem katolickim w Hamburgu. Zbudowany został w latach 1718–1723 przez austriackiego architekta Melchiora Tatza. Kościół ten zlokalizowany jest przy ulicy Große Freiheit 43. Pierwotnie znajdował się na terytorium prusko-duńskiego miasta Altona, w którym swoboda wyznaniowa była zdecydowanie większa niż w odległym zaledwie o kilka metrów Hamburgu. Za: M. Joho, *Polnisches Leben in Hamburg*, dz.cyt., 106; zob. także *St. Joseph – Altona. Festschrift 1594–1994*, red. Ch. Linger, Hamburg 1994, 70.

¹⁹ Zob. APMKN, *Korespondencja kurialna*, por. także AHH, ks. Skudrzyk.

Porządek Mszy św.

	Godzina	Dzielnica	Kościół	
Niedziela	8.00 9.30 11.00 15.00 ²⁰ 18.30	Altona	<i>St. Joseph-Kirche</i>	
	9.00 13.00	Hamm	<i>Herz-Jesu-Kiche</i>	
	16.30	Rahlstedt	<i>Mariä Himmelfahrt-Kirche</i>	
	20.00	Langenhorn	<i>Heilige Familie-Kirche</i>	
	Sobota – Msza św. z formularza niedzieli	17.00	Hamm	<i>Herz-Jesu-Kiche</i>
	4. niedziela miesiąca	16.30	Bergedorf	<i>St. Edith-Stein-Kirche</i>
	W ciągu tygodnia			
Poniedziałek	19.00	Altona	<i>St. Joseph-Kirche</i>	
Wtorek	7.30 ²¹ i 10.30			
Środa	7.30 ²² i 19.00			
Czwartek	8.30 i 19.00			
Piątek	8.30 i 19.00			
Sobota – tzw. Msza św. szkolna ²³	12.00 16.00	Berliner Tor	<i>St. Ansgar-Kapelle</i>	

Źródło: AHH, WW.

2.3.1. Pierwsza Komunia Święta dzieci

W Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu od samego początku szczególnie ważnym aspektem działalności było katechizowanie i należyte przygotowanie dzieci do przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej. Dzieci przystępują do tego sakramentu

²⁰ Msza św. z udziałem dzieci. Na stałe wprowadzona została w kościele *St. Joseph-Kirche* od 7 II 1999 r., początkowo jako Msza św. dla matek z małymi dziećmi. Najpierw jednak, od 6 IX 1998 r., po Mszach św. zbierano podpisy za jej wprowadzeniem. Zgodę na jej wprowadzenie wydał ówczesny proboszcz parafii niemieckiej – ks. prał. Leo Kreiß. AHH, Ogl.: 6 IX 1998 r., 24 I 1999 r. nn.; zob. także WW nr 2/265:1999, 18.

²¹ Msza św. w kaplicy domu *Haus Bethlehem* przy Budapester Str. 23A. Jest to dom pomocy dla bezdomnych, prowadzony od 1990 r. przez Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Miłości św. Matki Teresy z Kalkuty (*Missionaries of Charity*). Ta Msza św. sprawowana była w języku niemieckim (czasem po angielsku) dla sióstr oraz dla innych osób, biorących w niej udział. Najczęściej uczestniczyli w niej wolontariusze, którzy pomagali siostrom oraz podopieczni domu.

²² Tamże.

²³ Te Msze odprawiano tylko w ciągu roku szkolnego, gdy odbywały się zajęcia w parafialnej Szkole Sobotniej.

zgodnie z przewidzianymi przez prawo kościelne kanonami²⁴ – gdy uzyskują wiek rozeznania i gdy odróżniają chleb eucharystyczny od chleba zwykłego oraz są już należycie przygotowane do pobożnego przyjęcia Ciała Chrystusa. Przypada to na 8–9 rok życia dziecka.

Do lat 90. XX w. w Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu do Pierwszej Komunii Świętej, podobnie jak wówczas w Polsce, przyjmowane były dzieci klas trzecich szkoły podstawowej (*Grundschule*). Później, aby dostosować sakramentalne duszpasterstwo polskie do duszpasterstwa w ojczyźnie, w myśl przepisów Konferencji Episkopatu Polski, kapłani PMK w Hamburgu zdecydowali, że do Pierwszej Komunii Świętej przystępować będą dzieci klas drugich szkoły podstawowej.

Początkowo przygotowanie dzieci do przystąpienia do Pierwszej Komunii Świętej w Misji prowadzili kapłani, a pomagały im w tym osoby świeckie. Z biegiem lat, kiedy do duszpasterstwa polskiego zaangażowane zostały siostry ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi – to one w głównej mierze przejęły prowadzenie i przygotowywanie dzieci do tego sakramentu. Przygotowanie odbywa się w ramach zajęć Szkoły Sobotniej oraz w kościele. Przygotowanie bliższe trwa przez cały rok klasy drugiej, a następnie na ponad miesiąc przed samą uroczystością odbywa się raz lub dwa razy w tygodniu w kościele. Ponadto dzieci przygotowujące się do przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej uczęszczają w każdą niedzielę na Mszę św. o godz. 15.00, uczestniczą w nabożeństwie poświęcenia różańców (w październiku), medalików (w grudniu), świec i książeczek do nabożeństwa (w lutym) oraz w nabożeństwach okresowych. Na miesiąc oraz w przeddzień uroczystości Pierwszej Komunii Świętej dzieci, wraz z rodzicami przystępują do sakramentu pokuty i pojednania.

W dniu uroczystości dzieci przystępujące do Pierwszej Komunii Świętej oraz goście gromadzą się na placu przed kościołem *St. Joseph-Kirche* na Altonie i tam formuje się procesja. Po powitaniu oraz słowach błogosławieństwa wypowiedzianych do dzieci przez ich rodziców, ksiądz proboszcz (i inni kapłani, jeśli są obecni w koncelebrze) prowadzą procesję do kościoła. Uroczystości tej przewodniczy zawsze proboszcz. Dzieci i rodzice czynnie angażują się w czytania, śpiew psalmu oraz modlitwę wiernych. Po homilii następuje odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych, a następnie przebieg Mszy św. w dalszej części pozostaje według zwyczajnej liturgii mszalnej²⁵. Dopiero w czasie obrzędu Komunii św. proboszcz udziela tego sakramentu najpierw dzieciom, a następnie pozostałym wiernym, aby w ten sposób wyróżnić tych, którzy w sposób szczególny przeżywają swoje pierwsze spotkanie z Chrystusem w Eucharystii.

Siostry, które przygotowywały dzieci do tego wydarzenia, w ten sposób opisały podniosłość tejże uroczystości:

*Zawsze w maju 1-sza grupa dzieci przystępuje do 1-szej Komunii św. Ks. Roman i s. Janina starają się zawsze, by dzieci były dobrze przygotowane wewnętrznie, chociaż i zachowanie dzieci w kościele też nie jest obojętne. Zawsze to radość, jak są skupione, ładnie czytają i śpiewają*²⁶.

²⁴ Zgodnie z kan. 854 KPK z 1917 r., a następnie zgodnie z kan. 913 KPK z 1983 r.

²⁵ Zob. J. Słoma, *Pierwsza Komunia św. w Hamburgu*, NS nr 15/1995, 18.

²⁶ ASWP, t. 1 (1986–2004), 64–65.

Przyjęcie dzieci Pierwszej Komunii Świętej w PMK w Hamburgu odbywa się w maju, w zależności od liczby dzieci, zwykle w dwóch grupach, w dwie soboty z rzędu, o godz. 11.00.

Do tej pory w hamburskiej Misji liczba dzieci, które po raz pierwszy przystąpiły do Komunii Świętej, wynosi prawie dwa i pół tysiąca²⁷.

Do końca lat 80. XX w. było ok. 20–60 dzieci rocznie, natomiast w ostatnich latach ok. 100 dzieci w ciągu roku. Wyraźnie też widać, że gdy zniesiono wizy i obostrzenia na granicy z Polską²⁸, wierni chętniej organizują uroczystości pierwszokomunijne w Polsce wśród swoich bliskich²⁹.

2.3.2. Kult Eucharystii poza Mszą św.

Kiedy mowa o kulcie Eucharystii poza Mszą św., w PMK w Hamburgu od początku przejawiał się on najczęściej w związku ze sprawowaną po polsku liturgią. Dopiero później, kiedy wybudowany został dla Polskiej Misji dom parafialny, przy którym znajdowało się biuro i pomieszczenia polskiej parafii oraz mieszkań proboszcz i siostry zakonne, prawie o każdej porze dnia w kościele *St. Joseph-Kirche* na Altonie bywali polscy wierni nawiedzający tam Najświętszy Sakrament. Adorowali Chrystusa eucharystycznego wspólnotowo lub indywidualnie, idąc lub wracając z pracy i przy okazji wchodzili do kościoła.

Do teraz kult Eucharystii przejawia się w uczestnictwie na organizowanych przez duszpasterzy adoracjach – w czwartki i piątki na godzinę przed Mszą św., z racji pierwszego czwartku i pierwszego piątku miesiąca, przy nabożeństwach okresowych, takich jak majowe i czerwcowe, na rozpoczęcie Wielkiego Postu i podczas procesji teoforycznych – rezurekcyjnej, Bożego Ciała i oktawy tychże uroczystości, a także przy rozmaitych innych okolicznościach związanych zarówno z rokiem liturgicznym, jak i innymi wydarzeniami związanymi z Kościołem powszechnym czy Misją w Hamburgu. Przykładem może tu być adoracja nocna na przełomie Roku Jubileuszowego 2000 i związana z wejściem w 2001 r. – w III Tysiąclecie Chrześcijaństwa³⁰.

2.4. POKUTA I POJEDNANIE

Szczególnym wyzwaniem dla polskich duszpasterzy w Hamburgu jest troska o wiernych, aby pewne stanowiska, istniejące na gruncie duszpasterstwa niemieckiego, takie jak zanik korzystania z sakramentu spowiedzi czy absolucja generalna, nie wkradały się do duchowości polskich parafian.

²⁷ AHH. Księgi przyjętych do Pierwszej Komunii Świętej 1965–2015.

²⁸ 8 IV 1991 r. Niemcy, jeszcze przed podpisaniem traktatu dobrosąsiedzkiego, zniesli obowiązek wizowy dla Polaków. Obywatele niemieccy bez wiz do Polski mogli wjeżdżać już od 1 I 1991 r. Wystarczył paszport.

²⁹ Wynikało to często z racji praktycznych i ekonomicznych, gdyż łatwiej było pojechać rodzicom z dzieckiem bądź dziećmi do Polski i tam, po uzgodnieniu z miejscowym proboszczem oraz zgodą proboszcza Misji, zorganizować uroczystość Pierwszej Komunii Świętej, niż zapraszać całą rodzinę i gości do Hamburga.

³⁰ Por. AHH, Ogl. 31 XII 2000 r.

Wprowadzenie do nowych obrzędów pokuty zaleca praktykowanie nabożeństw pokutnych zwłaszcza w Adwencie i w Wielkim Poście. Ich celem ma być rozwijanie ducha i cnoty pokuty oraz przygotowanie do owocniejszego przyjęcia tego sakramentu. Zgodnie z tymi zaleceniami odprawiane są w Misji nabożeństwa pokutne, które przygotowują wiernych od godnego i ważnego przystępowania od sakramentu spowiedzi.

Duszpasterze Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu, zgodnie z relacjami świadków i zapisami w ogłoszeniach niedzielnych, posługę w konfesjonale pełnili i pełnią zawsze przed Mszą świętą, a zwłaszcza w każdy pierwszy czwartek, pierwszy piątek i pierwszą sobotę miesiąca. Są wówczas do dyspozycji przed i po Mszy św. Patrząc w przeszłość, od kiedy Misja otrzymała etat wikariusza – wówczas sakrament pokuty stał się możliwy dla wiernych także podczas każdej Mszy św.³¹ i tak trwa do chwili obecnej.

Najlicniejszą grupą, która przystępuje do sakramentu pokuty i pojednania są zawsze dzieci i młodzież oraz osoby starsze.

Szczególnym okresem spowiedzi, podobnie jak w innych parafiach, jest okres Adwentu oraz Wielkiego Postu. W hamburskiej Misji dni związane z rekolekcjami, które stanowią przygotowanie do uroczystości Narodzenia Pańskiego i Zmartwychwstania Pańskiego były i są zawsze naznaczone jarzmem wzmożonego przystępowania do sakramentu pokuty. W tym czasie, spowiedzi słuchają miejscowi duszpasterze, rekolekcjoniści oraz zaproszeni na tę okazję spowiednicy. Wierni, aby przystąpić do tego sakramentu, przybywają nie tylko z terenu Hamburga, ale także z innych miejscowości.

Według dostępnych danych i relacji samych kapłanów, do sakramentu pokuty w okresie wielkanocnym przystępuje rocznie nawet około czterech tysięcy wiernych³². Przychodzą wówczas katolicy, którzy już od wielu lat mieszkają w Niemczech, znają bardzo dobrze język niemiecki i na co dzień lub w każdą niedzielę uczęszczają do parafii niemieckich.

W kościołach parafii niemieckich nie ma tylu konfesjonałów, więc przed świętami wozi się od kościoła do kościoła tzw. konfesjonały przenośne, aby przy tak bardzo zwiększonej liczbie penitentów ułatwić wiernym możliwość skorzystania z sakramentu spowiedzi. Terminy spowiedzi wówczas wyznaczane są na godziny wieczorne, aby wierni mogli bez przeszkód, po skończonej pracy przystępować do spowiedzi. Sakrament pokuty odbywa się także w kościołach, w których Misja polska nie ma w ciągu roku żadnych liturgii.

2.5. SAKRAMENT CHORYCH

Do momentu wprowadzenia w Kościele odnowionego obrzędu sakramentu chorych, podobnie jak wszędzie, w hamburskiej Misji posługiwano się obrzędem *Collectio Rituum*³³. Nowy rytuał dla diecezji polskich został wprowadzony 25 marca 1978 r.

³¹ Zob. AHH. Ogłoszenia parafialne 1986.

³² Relacja ustna – ks. dr Jacek Bystron, proboszcz PMK w Hamburgu, 18 IV 2013 r.

³³ Rytuał został zatwierdzony przez Świętą Kongregację Obrzędów 23 X 1959 r.

Od tamtego czasu również polscy duszpasterze w Hamburgu zaczęli go używać. W rytuale tym znajdują się wskazówki dotyczące duszpasterstwa chorych oraz liturgiczny przebieg obrzędu udzielenia sakramentu namaszczenia chorych³⁴.

W Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu sakrament namaszczenia chorych udzielany jest przez kapłanów na każde wezwanie, zwłaszcza gdy dotyczy ono wezwania do umierającego. Sakramentu tego udziela się także w łączności z przyjęciem Komunii świętej, np. podczas comiesięcznych odwiedzin chorych.

Za sprawą prowadzonej przez kapłanów formacji duszpasterskiej, z *ostatniego namaszczenia* sakrament ten stał się *sakramentem namaszczenia chorych* w pełnym tego słowa znaczeniu³⁵.

Wezwania do chorego w niebezpieczeństwie śmierci zgłaszane są zarówno w biurze parafialnym, w zakrystii, jak i u samych duszpasterzy. Zwłaszcza w nagłych wypadkach bezpośrednio u samych kapłanów i to o każdej porze. Kapłani wówczas, udają się na miejsce wezwania – tj. do domów lub szpitali na terenie całego regionu Hamburga i nie tylko.

Rocznie kapłani pracujący w polskim duszpasterstwie w Hamburgu z posługą sakramentalną odwiedzają około 50 chorych³⁶. Wzmogoną liczbę wezwań można zauważyć zwłaszcza w okresie przedświątecznym. Odwiedziny te najczęściej łączone są ze spowiedzią pierwszopiątkową, wielkanocną, adwentową lub rekolekcjami³⁷.

Z udzielaniem sakramentu chorych nieodzownie związany jest Światowy Dzień Chorego³⁸ (11 lutego, wspomnienie Matki Bożej z Lourdes), który w hamburskiej Misji obchodzony jest w sposób szczególnie podniosły. Tego dnia osoby dotknięte krzyżem choroby i cierpienia, które mogą przybyć do świątyni, gromadzą się na Mszy św. w kościele *St. Joseph-Kirche* na Altonie. Wydarzenie to dużo wcześniej zapowiadane jest przez duszpasterzy w ogłoszeniach oraz *Wspólnocie Wiary* i na stronie internetowej, aby osoby zainteresowane mogły się do tego przygotować. Zapowiedzi te są zawsze zachętą do uczestnictwa w tym dniu, skierowaną do parafian, aby swoich bliskich, znajomych czy sąsiadów na tę Mszę św. przywozili lub zorganizowali im pomoc w dotarciu do kościoła. Tych, którzy nie mogą przybyć odwiedza się w domach z posługą sakramentalną.

³⁴ *Sakramenty chorych, obrzędy i duszpasterstwo*, Katowice 1993.

³⁵ W ciągu wieków, a zwłaszcza od XIII w., sakrament chorych stał się w przeświadczeniu wiernych bardziej *ostatnim namaszczeniem* – zapowiadającym kres życia, niż namaszczeniem, które miało chorego podnieść na duchu. Dopiero od XX w. zauważa się postępujące odradzanie się i właściwe rozumienie omawianego sakramentu. Przejawia się to w unikaniu nazwy *ostatnie namaszczenie*, jak zalecił to Sobór Watykański II i używaniu nazwy właściwej, tj. *sakrament namaszczenia chorych* (zob. KL 73 oraz KK 11).

³⁶ AHH. Sprawozdania roczne 1965–2015.

³⁷ AHH. Ogłoszenia parafialne 1965–2015.

³⁸ Światowy Dzień Chorego – obchodzony jest corocznie 11 lutego. Dzień ten ustanowiony został przez papieża Jana Pawła II 13 V 1992 r. w Liście do przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, kardynała Fiorenza Angeliniego. Miało to miejsce w 75. rocznicę objawień fatimskich i w 11. rocznicę zamachu na życie św. Jana Pawła II. Dzień ten obchodzony jest w rocznicę pierwszego objawienia Maryi w Lourdes. Ogólnoswiatowe obchody tego Dnia odbywają się co roku w którymś z sanktuariów maryjnych na świecie. Za: https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9A-wiatowy_Dzie%C5%84_Chorego (dostęp: 2.11.2016).

W tym dniu w Misji polskiej odprawiana jest Msza św. o godz. 10.30, gdzie liturgia połączona jest z udzieleniem sakramentu namaszczenia chorych (sakrament ten przyjmuje tego dnia nawet 120 osób), okolicznościowym kazaniem i wystawieniem Najświętszego Sakramentu, zakończonym tzw. błogosławieństwem lourdzkim wszystkich indywidualnie uczestników. Jest to zawsze bardzo wzruszający moment, szczególnie dla ludzi chorych i starszych. Wierni przeżywają wtedy obecność samego Chrystusa przechodzącego między nimi i dotykającego każdego cierpienia i każdego ludzkiego bólu. Po nabożeństwie, w salach domu parafialnego zwykle odbywa się spotkanie chorych z duszpasterzami.

2.6. MAŁŻEŃSTWO

W Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu do sakramentu małżeństwa dopuszczani są ci wszyscy, którzy w myśl prawa kanonicznego są zdolni do zawarcia takiego związku³⁹ oraz zgodnie z instrukcją Konferencji Episkopatu Polski ukończyli odpowiednie przygotowanie do tego sakramentu – tzw. kurs przedmałżeński⁴⁰, a sam przebieg udzielania sakramentu małżeństwa⁴¹ jest zgodny z obowiązującym rytuałem liturgii tegoż sakramentu⁴².

W ciągu jednego roku w parafii polskiej w Hamburgu kapłani błogosławią od kilku do nawet kilkunastu związków małżeńskich, najczęściej w łączności z Mszą św., a dniem, w którym zawierane są najczęściej małżeństwa jest sobota.

Jak do tej pory, sakramentalne małżeństwo w PMK w Hamburgu zawarło prawie 600 par⁴³. Według zachowanych danych, do 1980 r. liczba zawieranych małżeństw

³⁹ KPK stwierdza, że niektórym osobom prawo może zabronić zawarcie małżeństwa i tu np. kan. 1071, 1073, 1077 czy 1095. Wszyscy jednak, którym prawo tego nie zabrania, małżeństwo zawierają (kan. 1058 oraz kan. 219 i 842).

⁴⁰ Instrukcja ta, o *przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z 1986 r., rozróżnia ponadto trzy etapy przygotowania do małżeństwa: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie. W myśl jej przepisów w hamburskiej Misji corocznie odbywa się kurs przedmałżeński. Przeprowadzali go kapłani, psycholog, doradczynie duszpasterstwa rodzin oraz specjalista w dziedzinie problematyki alkoholowej. W ostatnich latach omawianego okresu był to dr hab. Mieczysław Guzewicz, członek Rady ds. Rodziny przy Konferencji Episkopatu Polski. Zob. NS nr 4/2014, 2.

⁴¹ Do czasu odnowy liturgicznej w Kościele, trwale wpisała się praktyka zawierania małżeństwa poza Mszą św. Z czasem jednak i to uległo zmianie, gdyż wszystkie sakramenty, a więc również sakrament małżeństwa wyrasta z Eucharystii i do niej prowadzi. Dlatego właśnie Sobór Watykański II polecił krytycznie przeanalizować obrzęd zawierania małżeństwa, aby jaśniej oznaczał on łaskę sakramentu i podkreślał obowiązki współmałżonków (por. KL 77). Odnowiony obrzęd sakramentu małżeństwa został ogłoszony przez Kongregację Obrzędów w 1969 r. W Polsce zatwierdzony został przez Konferencję Episkopatu i wydany w 1974 r.

⁴² Narzeczeni wchodzili do kościoła procesjonalnie, gdzie przy ołtarzu czekał kapłan celebrujący uroczystość zaślubin wraz z asystą. Podczas Mszy św., w czasie której narzeczeni zawierali sakrament małżeństwa, kapłan używał szat liturgicznych koloru złotego (względnie białego) oraz formularza mszalnego „za nowożeńców”. Jeżeli wypadła uroczystość, stosowano formularz z tejsze uroczystości, zachowując przy tym błogosławieństwo małżonków, które odmawiane jest po modlitwie „Ojciec nasz” oraz formułę błogosławieństwa końcowego. Małżonkowie, w czasie Mszy św. z udzieleniem sakramentu małżeństwa, Komunię św. przyjmowali pod obiema postaciami.

⁴³ AHH. Księgi zawartych małżeństw 1965–2015.

była niewielka, natomiast od lat 80. XX w., a więc od momentu napływu Polaków, co związane było z emigracją Solidarnościową, podobnie jak w przypadku innych sakramentów, liczba ta zdecydowanie wzrosła. Natomiast po zniesieniu obostrzeń dotyczących ruchu transgranicznego z Polską⁴⁴, nupturieni coraz częściej zaczęli organizować uroczystości zawierania małżeństw w Polsce – w swoich rodzinnych parafiach⁴⁵. Wiąże się to oczywiście z uzyskaniem z hamburskiej Kurii tzw. licencji (łac. *Litterae dimmissoriae*) na zawarcie związku małżeńskiego, w czym duszpasterze PMK w Hamburgu narzeczonym pomagają, dopełniając, po spisaniu protokołu przedmałżeńskiego, wszelkich formalności prawnych związanych z uzyskaniem tegoż dokumentu. Pary, które przygotowały się do zawarcia małżeństwa w PMK w Hamburgu, aby zawrzeć je poza swoją parafią, najczęściej w Polsce, jest w tej chwili prawie 450.

3. SAKRAMENTALIA

Życie liturgiczne PMK w Hamburgu, charakteryzuje się nie tylko sprawowaniem sakramentów, ale również bogactwem innych form pobożności ludu chrześcijańskiego, w których wspólnota Kościoła uobecnia i świętuje tajemnicę zbawienia, a którymi są również sakramentalia⁴⁶. „Mają one na celu przygotowanie ludzi do przyjęcia owocu sakramentów oraz uświęcanie różnych okoliczności życia”⁴⁷. W nich przyjmuje się Bożą łaskę i są one niejako „przedłużeniem” sakramentów. Swą moc czerpią przede wszystkim z Misterium Paschalnego i modlitwy wstawienniczej całej Wspólnoty Kościoła⁴⁸.

Spśród sakramentaliów wymieniamy np.: błogosławieństwa, poświęcenia, procesje, a także pogrzeby⁴⁹.

Interesujący może być tu fakt, że nie ma sformalizowanej listy sakramentaliów i zawsze w miarę potrzeby ich liczba może zostać zwiększona⁵⁰. Nas jednak interesują wybrane sakramentalia, które należą do stałego programu duszpasterstwa Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu oraz takie, które szczególnie zapisały się w historii tejże polonijnej parafii.

⁴⁴ Od kwietnia 1991 r. został zniesiony obowiązek wizowy między Polską a Niemcami.

⁴⁵ Tu także wynikało to z racji praktycznych i ekonomicznych, gdyż łatwiej było pojechać narzeczonym do Polski i tam, po uzgodnieniu z miejscowym proboszczem oraz uzyskaniu licencji na zawarcie małżeństwa poza krajem, zorganizować uroczystość zawarcia małżeństwa i wesela, niż zapraszać całą rodzinę i gości do Hamburga.

⁴⁶ M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, 500.

⁴⁷ KKK 1677.

⁴⁸ Sakramentalia początkowo nierozdzielnie łączono z sakramentami. Dopiero Hugo od św. Wiktora (1096–1141), dostrzegając jakościową różnicę między nimi, dokonał podziału na sakramenty i sakramentalia.

⁴⁹ Tamże, 1430.

⁵⁰ Por. A. Ball, *Katolickie sakramentalia, czyli jak czerpać z bogactw Kościoła*, Gdańsk 2005, 16.

3.1. POŚWIĘCENIA I BŁOGOSŁAWIEŃSTWA

Błogosławić, to znaczy komuś dobrze życzyć, ale również słać Boga, stąd „każde błogosławieństwo jest uwielbieniem Boga i modlitwą o Jego dary. W Chrystusie chrześcijanie są błogosławieni przez Boga Ojca *wszelkim błogosławieństwem duchowym* (Ef 1, 3). Dlatego Kościół udziela błogosławieństwa, wzywając imienia Jezusa i czyniąc zazwyczaj święty znak krzyża Chrystusa”⁵¹.

Ksiądz Stanisław Skudrzyk na Wielkanoc 1965 r., w *Naszyc Wiadomościach*, pouczał wiernych, że „Kościół każe kapłanowi kończyć Mszę św. wezwaniem: «Idźcie, ofiara spełniona!» i błogosławieństwem. Tą misją winniśmy uświęcać cały świat, zanieść otrzymane błogosławieństwo Boże wszędzie tam, gdzie mieszkamy, gdzie pracujemy, dokąd idziemy”⁵². Słowa te w duszpasterstwie PMK Hamburg, dla duchowego pożytku wiernych, były przez kapłanów realizowane właściwie zawsze. Duchowni posługujący w hamburskiej Misji, korzystając z władzy przyjętych święceń, dokonywali poświęceń i udzielali błogosławieństw, które powszechnie przyjęte były w Kościele, które wynikały chociażby z obchodzonych uroczystości, świąt i wspomnień. Należy je wymienić.

• Błogosławieństwo opłatków

Już w momencie rozpoczęcia nowego roku liturgicznego, w Adwencie następuje błogosławienie opłatków⁵³. Jest to powszechnie stosowany w polskiej tradycji i duszpasterstwie obrzęd, do którego także Polacy w Hamburgu byli bardzo przywiązani. Od zawsze, odkąd istnieje polskie duszpasterstwo w Niemczech, kapłani starali się podtrzymywać wśród wiernych tę tradycję i w miarę istniejących możliwości, najczęściej z polskich klasztorów, gdzie wypiekano opłatek, sprowadzali go i błogosławili, aby następnie wierni mogli zabrać ten szczególny symbol na swój wigilijny stół.

Opłatek w PMK w Hamburgu święci się zwykle zaraz w pierwszą Niedzielę Adwentu, a następnie przez kolejne niedziele, po zakończeniu każdej Mszy św., przeprowadza wśród wiernych.

• Błogosławieństwo kolędowe⁵⁴

Kolejnym szczególnym błogosławieństwem w polskiej tradycji jest tzw. kolęda. Głównym i pierwotnym celem wizyty duszpasterskiej – zwanej potocznie „kolędą”, nie były, jak się dzisiaj powszechnie sądzi spotkania i rozmowy z parafianami, ale przede wszystkim błogosławieństwo domów i gospodarstw. Kiedyś kapłan chodził po domach po to tylko, aby pobłogosławić je oraz mieszkających w nich ludzi. Po tym błogosławieństwie, poświęconą kredą⁵⁵, na drzwiach zapisywano

⁵¹ KKK 1671.

⁵² AHH, *Nasze Wiadomości*, Wielkanoc 1965.

⁵³ Zob. AL, 653.

⁵⁴ Zob. AL, 414.

⁵⁵ 6 stycznia w kalendarzu liturgicznym przypada uroczystość Objawienia Pańskiego, zwana inaczej świętem Trzech Króli. To święto obchodzono już w III w. pod nazwą „epifanii” (tzn. *objawienia*), co związane było właściwie z trzema wydarzeniami: chrztem (łac. *baptismus*), weselem w Kanie Galilejskiej (łac. *matrimonium*) oraz z pokłonem mędrców (łac. *cogito* / pol. *poznaje*). Uznawano wtedy, że w tych właśnie wydarzeniach nastąpiło objawienie dwóch natur Jezusa: ludzkiej i boskiej. I ze

pierwsze litery słów składających się na wypowiedziane przez kapłana w języku łacińskim błogosławieństwo: *Christus Mansionem Benedicat* – *Niech Chrystus błogosławi mieszkanie*⁵⁶.

Błogosławieństwo kolędowe i wizyta duszpasterska w PMK w Hamburgu znacznie różni się od tej w Polsce. Wierni polskiego pochodzenia, zgodnie z przyjętą w Polsce tradycją, zapraszają kapłanów z wizytą kolędową do swoich domów, jednak wiąże się to z dojazdem nawet w najodleglejsze zakątki Hamburga, a nawet poza jego terytorium. A jednak kapłani zaangażowani w polskie duszpasterstwo, starają się zawsze sprostać tym zadaniom i wychodzić naprzeciw potrzebom wiernych⁵⁷. Nie da się wyznaczyć programu kolędy wg ulic czy dzielnic, ale jest to zawsze związane z indywidualnym zaproszeniem przez wiernych, zgłaszanym w biurze parafialnym bądź bezpośrednio u kapłana. Duszpasterze odwiedzają zwykle tylko jedną bądź dwie rodziny dziennie i to nawet nie każdego dnia, ze względu na inne obowiązki wynikające z pracy w Misji⁵⁸.

• Błogosławieństwo świec

Kościół katolicki co roku 2 lutego, w święto Ofiarowania Pańskiego, święci tzw. *gromnice*⁵⁹. Do święcenia świec zachęcają także polscy duszpasterze w Hamburgu, tłumacząc wiernym, że mimo tego, że od tego obrzędu bierze się potoczna nazwa tego święta (*Matki Bożej Gromnicznej*), to jest to święto odnoszące do osoby Chrystusa i sama myśl teologiczna tego święta jest znacznie bogatsza⁶⁰.

W PMK w Hamburgu tego dnia Msze św. odprawiane są zarówno przedpołudniem, jak i w godzinach wieczornych, aby polskim katolikom umożliwić udział

względu na te wydarzenia próbowano odczytywać skrót *C+M+B*, jako: *Cogito + Matrimonium + Baptismus*, co oznacza: rozpoznanie Boga, ślub Jemu złożony i chrzest, jako przypieczętowanie bądź potwierdzenie wiary.

Wspominając tradycyjnie pokłon mędrców, błogosławi się w Kościele kredę do oznaczenia drzwi domów wierzących i kadzidło, mające dymem uwolnić mieszkanie od nieszczęść. Dawniej poświęcano także złoto, które miało sprawić, że noszący je człowiek nie będzie chorował. Zob. także błogosławieństwo kredy i kadzidła – AL, 658.

⁵⁶ R. Wasielewski, *C+M+B*, w: NS nr 1/555:2022, 1.

⁵⁷ Relacja ustna – ks. dr Jacek Bystron, proboszcz PMK w Hamburgu, 30 III 2021 r.

⁵⁸ Uwaga własna autor, oparta o doświadczenie pracy w PMK Hamburg.

⁵⁹ Gromnica jest to duża woskowa świeca, która ma chronić człowieka przed nieszczęściem, i którą zapala się w trakcie najważniejszych wydarzeń religijno-społecznych w życiu wiernego, jak np. Chrzest czy Pierwsza Komunia Święta. Oznacza ona przede wszystkim Chrystusa, który rozprasa ciemności diabelskich pokus i zwątpienia. Gromnicę również wkłada się w ręce umierającego podczas konania, a także pali się ją po śmierci, podczas czuwania przy zmarłym. Gromnica w rękach umierającego wskazuje również na Maryję jako tę, która jak świeca daje prawdziwe Światło (tzn. Chrystusa) i zawsze jest z Nim związana. Dając do ręki konających różaniec i zapaloną gromnicę, wierni wyrażają prośbę do Maryi, aby była przy konającej osobie aż do ostatniego tchnienia i pomogła szczęśliwie przekroczyć próg wieczności.

W symbolice liturgicznej płonąca świeca zawsze oznacza Chrystusa, który powiedział: „Ja jestem światłością świata. Kto idzie za Mną, nie będzie chodził w ciemności, lecz będzie miał światło życia” (J 8, 12). Światło gromnicy w rękach wiernych oznacza ten właśnie płomień. Za: R. Wasielewski, *Gromnica*, NS nr 2/556:2022, 1.

⁶⁰ Zob. WW nr 2/8:1977, 2.

w liturgii. Zgodnie z tradycją Kościoła wierni przynoszą do świątyni świece, zwłaszcza gromnice, które kapłan podczas Mszy św. uroczystie błogosławi.

Ponadto w hamburskiej Misji tego dnia (lub w niedzielę przypadającą po 2 lutego), podczas Mszy św., następuje także poświęcenie dzieciom przygotowującym się do przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej świec oraz książeczek do nabożeństwa. Wówczas w czasie homilii celebrans wyjaśnia uczestnikom liturgii, zwłaszcza najmłodszym, wartość i znaczenie gromnicy i towarzyszącego jej obrzędu. Gromnice, przy okazji tego święta, można także nabyć w biurze parafialnym lub przy wejściu do kościoła⁶¹.

• Błogosławieństwo błażejowe

Kolejnym błogosławieństwem udzielanym w PMK w Hamburgu w roku kościelnym jest błogosławieństwo świec i wiernych, w dniu, w którym Kościół wspomina św. Błażeja⁶², biskupa i męczennika (3 lutego). Jest to tzw. *błogosławieństwo błażejowe*⁶³.

Podczas tego obrzędu celebrans święci świece, a następnie skrzyżowane przykłada wiernym do gardła i wypowiada słowa: *Przez wstawiennictwo św. Błażeja, niech Bóg zachowa cię od choroby gardła i wszelkiego innego zła*⁶⁴.

• Błogosławieństwo popiołu

Święcenie popiołu⁶⁵ w Środę Popielcową następuje po homilii i w liturgii Mszy św. zastępuje akt pokuty⁶⁶.

Zgodnie z liturgią Kościoła, kapłani PMK w Hamburgu, podczas posypywania głów popiołem proszą Boga o hojne błogosławieństwo dla przyjmujących ten obrzęd, aby mogli wytrwać na drodze pokuty i z oczyszczonym sercem uczestniczyć w misterium paschalnym⁶⁷.

W hamburskiej Misji poświęcenie popiołu odbywa się podczas wszystkich Mszy św. w Środę Popielcową. Jest także zwyczajem Misji, że wiernym, którzy nie mogą tego dnia uczestniczyć udziela się tego obrzędu także w przypadającą po Środzie Popielcowej I Niedzielę Wielkiego Postu. Wielu parafian, przyjmując znak popiołu, prosi też o nasypanie odrobiny w chusteczkę, kopertę bądź w książeczkę do nabożeństwa, aby zanieść go osobom chorym – swoim bliskim bądź sąsiadom.

⁶¹ Por. AHH, Ogł.: 2 II 1992 r.

⁶² Święty Błażej był biskupem Sebasty, miasta leżącego w dzisiejszej Turcji. Przez swoją cudowną interwencję uratował on chłopca, który zadławił się ością, stąd został ogłoszony orędownikiem i opiekunem w dolegliwościach związanych z chorobami gardła. Za: Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy błogosławieństw*, dz.cyt., 247.

⁶³ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1994, nr 1327; por. także AL, 660.

⁶⁴ *Agenda liturgiczna*, Opole 1981, 387.

⁶⁵ Zob. AL, 434.

⁶⁶ Posypanie głów wiernych popiołem na zakończenie Mszy św., już po rozesłaniu, jest nieporozumieniem i spłycaniem symboliki tego obrzędu. Nie przypadkiem najpierw należy przeżyć liturgię Słowa i posypanie głów popiołem, tzn. posypanie pokutne, które w liturgii zastępuje akt pokuty, aby potem w pełni zjednoczyć się Chrystusem w Eucharystii.

⁶⁷ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, dz.cyt., 88.

• Błogosławieństwo palm

Rok rocznie, w okresie Wielkiego Postu, święci się w Kościele katolickim palmy, które są symbolem uroczystego przywitania Chrystusa przez Izraelitów podczas wjazdu do Jerozolimy.

W Misji polskiej w Hamburgu w Niedzielę Palmową palmy święcone są podczas wszystkich Mszy św., a zwłaszcza podczas sumy parafialnej, kiedy odbywa się procesja z palmami. Bardzo wielu wiernych z Hamburga i okolic przybywa wtedy na Mszę św. w języku polskim, ze względu na podniosły charakter tej niedzieli.

• Błogosławieństwo pokarmów na stół wielkanocny

W Wielką Sobotę Polska Misja w Hamburgu praktykuje obrzęd święcenia pokarmów – zwany *święconką*⁶⁸. Jest to zwyczaj rzadko praktykowany w parafiach niemieckich. Tego dnia wierni przynoszą do świątyni symboliczne potrawy świąteczne, które przeznaczone są na stół wielkanocny. Parafianie całymi rodzinami bardzo licznie przybywają do kościołów, przynosząc w ozdobnych koszykach pokarmy do błogosławieństwa. Zwyczaj ten przypomina prawdę, zawartą w słowach św. Pawła, aby wszystko, nawet posilanie się pokarmem doczesnym, czynić na chwałę Bożą⁶⁹. Kapłani, zgodnie z rytuałem tego błogosławieństwa, święcą chleb i wszelkie pieczywo świąteczne, jako symbol chleba eucharystycznego, a także wędliny na pamiątkę baranka paschalnego, sól oraz jajka – znak nowego życia⁷⁰.

Błogosławieństwo pokarmów na stół wielkanocny w PMK w Hamburgu odbywa się we wszystkich kościołach, z których hamburska Misja korzysta. Trzeba tu zaznaczyć, że z roku na rok przybywa coraz więcej ludzi, dla których poświęcenie pokarmów ma bardzo duże znaczenie. Obrzęd ten cieszy się niezwykle wręcz popularnością wśród wiernych, co powoduje także ogromne zainteresowanie ze strony Niemców, zarówno katolików, jak i wyznawców innych wyznań i religii. Przybywają wtedy do kościoła tłumy Polaków (i nie tylko), co ma swoje odzwierciedlenie także w braku miejsc parkingowych wokół kościoła oraz powoduje utrudnienia w ruchu pojazdów⁷¹.

Podczas *święconki* dzieci dumnie przynoszą ładnie przyozdobione koszyczki i składają słodycze i ofiary dla biedniejszych dzieci, np. w Polsce⁷². W 1982 r. potrawy wielkanocne do poświęcenia przyniosło już 1000 rodzin⁷³. 29 marca 1986 r. obrzędu *święconki* dokonywano co pół godziny, ponieważ przybyło na to wydarzenie kilka tysięcy osób⁷⁴.

Ponadto w PMK w Hamburgu, różne grupy i stowarzyszenia, jak np. Klub Polski, Sodaliczka Mariańska czy młodzież organizowały niekiedy oddzielne dla swoich członków *święconki*. W niektórych latach na te okazje przygotowywany był nawet specjalny program związany z tym obrzędem – trochę na podobieństwo apelu. Program ten

⁶⁸ Zob. *Agenda liturgiczna*, Opole 1981, 409–410.

⁶⁹ Por. 1 Kor 10, 31.

⁷⁰ Zob. *Obrzędy błogosławieństw*, dz.cyt., 251–256; zob. także AL, 672.

⁷¹ Relacja ustna – dr Henryk Koszałka, referent pastoralny, 19 II 2021 r.

⁷² Zob. ASWP, t. 1 (1986–2004), 47; por. także AHH, Ogl.: 15 IV 2001 r.

⁷³ Zob. WW nr 27/71:1982, 5.

⁷⁴ Zob. WW nr 4/119:1986, 8.

bardzo rzetelnie przygotowywali i przeprowadzali członkowie poszczególnych grup. Były wówczas śpiewy, odczyty, zaduma nad wierszami oraz pieśniami wielkanocnymi odtwarzanymi z kaset, a punktem kulminacyjnym tego wydarzenia było oczywiście poświęcenie potraw. Było tak m.in. w 1977 r.⁷⁵

• Inne

Ponadto dzieciom przygotowującym się do przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej w październiku święci się różańce, w grudniu medaliki, a w lutym świece i książeczki do nabożeństwa.

Na przestrzeni lat w polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu poświęcano i błogosławiono także inne przedmioty zarówno te przeznaczone do wyłącznego sprawowania kultu Bożego, jakimi są figury, obrazy, szaty, naczynia i sprzęty liturgiczne, jak również wszelakiego rodzaju dewocjalia, które wierni przynosili, aby je poświęcić do ich prywatnego użytku czy form pobożności⁷⁶. Takie poświęcenia i błogosławieństwa odbywały i odbywają się właściwie na każdą prośbę parafian i przy rozmaitych okazjach.

3.2. PROCESJE W ROKU LITURGICZNYM

Najbardziej znanymi, ale zarazem niezauważanymi procesjami są te, które występują w liturgii Mszy św., wśród nich wyróżniamy: procesję wejścia⁷⁷, procesję z ewangeliarzem do ambony, która odbywa się w czasie aklamacji przed Ewangelią, procesję wiernych z darami, w której niosący dary są wyrazicielami całego zgromadzenia liturgicznego, procesję w dniu uroczystości Pierwszej Komunii Świętej, która wyraża chęć spotkania i zjednoczenia się z Chrystusem w Eucharystii i procesję wyjścia, która odbywa się na zakończenie liturgii, już bez kadzidła i ewangeliarza⁷⁸. Są jeszcze inne bardziej doceniane przez wiernych.

W Wielkim Tygodniu

Liturgia Niedzieli Palmowej co roku rozpoczyna się od procesji upamiętniającej tryumfalny wjazd Chrystusa do Jerozolimy. W PMK w Hamburgu jest to zwykle na sumie w kościele *St. Joseph-Kirche* na Altonie oraz w innych kościołach, gdzie odprawia się polskie nabożeństwa⁷⁹.

Mszę Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek kończy zawsze procesja do kaplicy przechowania Najświętszego Sakramentu, a liturgię Wielkiego Piątku procesja przeniesienia Najświętszego Sakramentu do Grobu Pańskiego. Obie te uroczystości, podobnie jak w Polsce, w hamburskiej Misji gromadzą bardzo dużą liczbę wiernych.

⁷⁵ Zob. WW nr 5/11, 7.

⁷⁶ Zob. AL, 679.

⁷⁷ Kolejność tejże procesji jest następująca: ministranci z kadzidłem, ministranci ze świecami i krzyżem, lektor lub diakon z ewangeliarzem, ministranci według hierarchii stopni, lektorzy, psalmista, akolici, koncelebransi, celebrans z asystującymi diakonami, ceremoniarz (i ministranci mitry i pastorału, jeśli celebransem jest biskup).

⁷⁸ Por. zob. R. Wasielewski, *Procesja*, NS nr 10/552:2021, 1.

⁷⁹ Relacja ustna – ks. dr Jacek Bystron, proboszcz PMK w Hamburgu, 18 IV 2013 r.

Procesja rezurekcyjna

Kolejną i wynikającą z najważniejszej dla Kościoła uroczystości – Zmartwychwstania Chrystusa – jest wielkanocna procesja rezurekcyjna⁸⁰. Jest ona jednocześnie ogłoszeniem zmartwychwstania Pana i wezwaniem całego stworzenia do udziału w triumfie Zmartwychwstałego. W łączności z Wigilią Paschalną procesja ta jest dopełnieniem obchodów związanych ze Zmartwychwstaniem Chrystusa.

W PMK w Hamburgu odbywa się ona w Niedzielę Zmartwychwstania rano, o godz. 6.00 wewnątrz świątyni, gdyż od początku działalności Misji ani przy kaplicy *St. Ansgar-Kapelle*, ani przy kościele *St. Joseph-Kirche*, nie było możliwości obejścia tychże obiektów sakralnych, nie wychodząc poza teren kościelny. Fakt ten podkreślają także Siostry Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w swojej kronice już w 1986 r.: „nie było procesji, gdyż kościół zbyt mały, a przed kościołem nie było gdzie”⁸¹.

Wyjątkiem był 2007 r., wówczas dzięki staraniom duchownych i wiernych, i ku ich ogromnej radości, Polska Misja Katolicka otrzymała od władz miasta oraz od policji pozwolenie na procesję rezurekcyjną ulicami wokół kościoła *St. Joseph-Kirche* w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego – 8 kwietnia.

Procesja ta, przy radosnym śpiewie tradycyjnej polskiej pieśni *Wesoły nam dzień dziś nastał*, przeszła ulicami dzielnicy HH-Altona, wyruszyła o godz. 12.30 z kościoła *St. Joseph-Kirche*. Przewodniczył jej proboszcz Jan Śliwański. Na czele procesji szedł ministrant niosący krzyż i asysta, za którymi ustawiły się sztandary parafii, stowarzyszeń i róż różańcowych, a następnie matki z dziećmi. W procesji tej niesiono także figurę MB Fatimskiej, a przed Najświętszym Sakramentem dziewczynki sypały kwiaty. Za monstrancją szły grupy parafialne ze swoimi transparentami – były to: Koło Żywego Różańca, Ruch Rodzin Nazaretańskich, Grupa Modlitewna *Źródło Życia* i Koło Kobiet Katolickich. Na koniec procesji, już w kościele, odśpiewano uroczyste *Ciebie Boga wysławiamy*, po którym nastąpiło błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem. Ogółem w procesji tej wzięło udział około 400 osób⁸².

„Procesje wielkanocne w Niedzielę Wielkanocy aż do uroczystości Zesłania Ducha Świętego stanowią tradycję wielu parafii”⁸³. Dlatego jeszcze tego samego roku, w pierwszy dzień Zesłania Ducha Świętego, również zorganizowano w Misji procesję z Najświętszym Sakramentem, która przeszła ulicami wokół kościoła *St. Joseph-Kirche*. Uczestniczyło w niej jeszcze więcej wiernych, około 600 osób⁸⁴.

Obie te procesje dla obserwujących je ludzi były swoistą manifestacją wiary polskich katolików w Hamburgu.

Boże Ciało

W Hamburgu uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej nie jest dniem wolnym od pracy, dlatego oprócz Mszy św. w sam dzień uroczystości, jej główne procesje w parafiach najczęściej są przekładane na najbliższą sobotę bądź niedzielę.

⁸⁰ Łac. *resurrectio* – znaczy „zmartwychwstanie”.

⁸¹ ASWP, t. 1 (1986–2004), 8.

⁸² WW nr 5/364:2007, 24; por. także AHH, Ogl. 18 III 2007 r. nn.

⁸³ RD, 226.

⁸⁴ AHH, Ogl.: 13 V 2007 r. nn.; 17 VI 2007 r.

Pierwsza procesja Bożego Ciała w Hamburgu, od czasów reformacji Marcina Lutra, odbyła się 16 czerwca 1960 r., o godz. 19.30 w Stadtparku, o czym informował ks. Mieczysław Golniewicz na łamach *Naszej Parafii*, zachęcając wiernych, „by nikogo nie zabrakło w tym publicznym manifeście katolickiej wiary wśród innowierców”⁸⁵.

Jeszcze do 1980 r. w hamburskiej Misji nie było możliwości odprawiania własnej uroczystości, dlatego ks. Jan Śliwański zachęcał wiernych, aby „włączyć się, kto może do uroczystości kościelnych najbliższego kościoła katolickiego”⁸⁶.

Pierwsza, wspólna z niemiecką parafią, uroczysta procesja Bożego Ciała odbyła się w 1994 r. Z inicjatywy ks. prałata Leo Kreissa w dniu uroczystości Bożego Ciała obie parafie – polska i niemiecka, przy radosnym śpiewie pieśni (w obu językach) – wspólnie przeżywały tę uroczystość, a procesja przeszła jedynie z kościoła na dziedziniec kościelny⁸⁷. Od tamtej pory ta wspólna procesja Bożego Ciała dawała wszystkim głębokie przeżycie, a dla osób, które tam mieszkają, było to zawsze piękne świadectwo wiary w eucharystycznego Jezusa⁸⁸.

Procesja za zmarłych

Pierwsze oficjalne informacje o procesji na cmentarzu i przebiegu tej uroczystości w hamburskiej Misji odnotowane są w 1977 r.⁸⁹. 2 listopada odbyła się wtedy uroczysta procesja⁹⁰ na *Cmentarzu Ohlsdorf*, gdzie znajduje się polska kwatera wojenna⁹¹. W jej trakcie odmawiano różaniec za zmarłych. Przy grobie ks. Mieczysława Golniewicza, pierwszego proboszcza duszpasterstwa polskiego w Hamburgu, była stacja z okolicznościowym kazaniem, a delegacja Rady Parafialnej złożyła duży wieniec. „Na biało-czerwonych wstęgach umieszczono napis: «Zasłużonemu Duszpasterzowi Proboszcz, Rada Parafialna i Parafia»”⁹². Pozostałe delegacje kwiaty i wieńce składali na placach wspólnych mogił. Po raz pierwszy były to: Związek Polaków w Niemczech Oddział Hamburg, Związek Polaków „Zgoda” w RFN Oddział Hamburg, Związek Polskich Uchodźców i Stowarzyszenie Polskich Kombatantów. Od tamtej pory stało się to coroczną tradycją⁹³. W trakcie tego nabożeństwa wszyscy przenieśli się myślą i sercem do Polski, do swoich bliskich, by to ich obejmowały modlitwy, nie tylko za tych leżących na tym cmentarzu, ale i za pochowanych w różnych zakątkach ziemi⁹⁴.

⁸⁵ AHH, *Nasza Parafia*, nr 4/17, Maj–Czerwiec 1960.

⁸⁶ AHH, Ogł. 1 VI 1980 r.

⁸⁷ Zob. WW nr 7/200:1993, 12.

⁸⁸ KSH, 12; zob. także NS nr 9/1995, 19.

⁸⁹ AHH, Ogł. 30 X 1977 r.

⁹⁰ Por. AL, 529.

⁹¹ We wschodniej części *Cmentarza Ohlsdorf* znajduje się miejsce pamięci poświęcone ofiarom II wojny światowej polskiego pochodzenia. W kwaterach spoczywa 1070 Polaków, których wojenne zawirowania zaprowadziły do Niemiec. Znajduje się tam dwumetrowy krzyż z granitu oraz płyta upamiętniająca zmarłych. Polacy zostali pochowani również w Brytyjskiej Kwaterze Wojennej – spoczywa 8 pilotów RAF. Za: <https://anubis.info.pl/cmentarz-ohlsdorf-w-hamburgu-najwiekszy-cmentarz-na-swiecie/> (dostęp: 3.14.2022).

⁹² WW nr 11/17:1977, 12.

⁹³ Zob. WW nr 11/17:1977, 12.

⁹⁴ Zob. ASWP, t. 1 (1986–2004), 17.

Od 1 listopada 1998 r. już zawsze na tym cmentarzu odprawiana jest dodatkowa Msza św. z okazji uroczystości Wszystkich Świętych, po której odbywa się procesja żałobna w miejscu, gdzie znajdują się groby Polaków, aby modlić się za zmarłych biskupów, kapłanów i siostry zakonne, za tych, którzy polegli w obronie Polski oraz za zmarłych członków rodzin⁹⁵.

Modlitwy i procesja za zmarłych odbywają się również na terenie byłego obozu koncentracyjnego *KZ-Neuengamme*, przy pomniku, który symbolizuje wszystkich poległych w tym miejscu.

Inne

Oprócz wymienionych procesji, wynikających z kalendarza kościelnego, w PMK Hamburg odbywały się także procesje z wyjątkowych okazji lub okoliczności, a były to m.in.:

- 22 maja 1966 r., w polsko-niemieckiej uroczystości zorganizowanej z okazji 1000-lecia Chrztu Polski, młodzież ubrana w regionalne polskie stroje, w procesji niosła kopię obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Było to w głównym kościele pw. Matki Bożej przy Danziger Straße w Hamburgu⁹⁶.

- 4 listopada 1984 r. o godz. 11.30 podczas uroczystej Mszy św. za zamordowanego ks. Jerzego Popiełuszkę w procesji składano wieńce żałobne⁹⁷.

- 13 sierpnia 2006 r., w niedzielę, odbyła się procesja fatimska na zewnątrz kościoła *St. Joseph-Kirche*, przylegającymi do niego ulicami. Przewodniczył jej metropolita hamburski, abp Werner Thissen. W trakcie procesji śpiewano pieśni maryjne oraz modlono się słowami *Zdrowaś Maryjo* w 4 językach: niemieckim, włoskim, hiszpańskim i polskim. Wzięli w niej udział Niemcy, Włosi i Hiszpanie⁹⁸.

Procesja ta swój początek w hamburskiej Misji miała w maju 2005 r. i odbywała się wewnątrz kościoła w dni fatimskie, tzn. od maja do października każdego 13 dnia miesiąca⁹⁹.

3.3. POGRZEB CHRZEŚCIJAŃSKI

Kościół od zawsze zwracał uwagę na godność człowieka jako integralnej całości, co przejawiało się w szacunku i trosce o ludzkie ciało zarówno za życia, jak i po śmierci¹⁰⁰. Skoro więc śmierć jest faktem niezaprzeczalnym i konsekwencją życia na świecie, wyznacznikiem i kryterium kultury ludzkiej stała się zatem troska

⁹⁵ WW nr 9-10/260-1:1998, 21, nr 11/262:1998, 19.

⁹⁶ A. Nadolny, *Millenium Chrztu Polski w Hamburgu*, dz.cyt., 172–173; por. także AHH, *Nasze Wiadomości*, Rok Jubileuszowy 1966 nn.

⁹⁷ WW nr 2/105:1985, 2–3.

⁹⁸ Zob. Ogł. 30 VII 2006 r. nn.; zob. także ASWP, t. 2 (2005–2013), 38–39; por. także NS nr 10/2006, 2.

⁹⁹ AHH, Ogł.: 1 VII 2001 r., 8 VII 2001 r., 15 V 2005 r.

¹⁰⁰ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski Episkopatu Polski o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)* z 13 XI 2011 r., nr 2. Za: <http://episkopat.pl/list-pasterski-episkopatu-polski-o-szacunku-dla-ciala-zmarlego-i-obrzedach-pogrzebu-w-przypadku-kremacji/> (dostęp: 2.17.2017).

o zmarłych, którym należy się szacunek, ponieważ ich ciała – jak podkreślił to św. Paweł w Liście do Koryntian¹⁰¹ – były świątynią Ducha Świętego¹⁰². Ponadto w Liście do Rzymian św. Paweł stwierdza, że „jeżeli umarliśmy razem z Chrystusem, wierzymy, że z Nim również żyć będziemy, wiedząc, że Chrystus powstawszy z martwych już więcej nie umiera, bo śmierć nad Nim nie ma już władzy”¹⁰³.

W duszpasterstwie polskim w Hamburgu praktykuje się tzw. drugą formę pogrzebu, która odprawiana jest w kaplicy na cmentarzu, a następnie przy grobie.

Obrzęd pogrzebu przebiega wg rytuału¹⁰⁴, jednak ze względu na obecność nie tylko samej rodziny, ale także niemieckich przyjaciół, sąsiadów bądź współpracowników zmarłej osoby, rodzina prosi często kapłana, aby obrzędy pogrzebu były odprawiane w dwóch językach – polskim i niemieckim. Kapłani PMK Hamburg, rozumiejąc tę sytuację, dla duchowego pożytku uczestników oraz wychodząc na przeciw tej inicjatywie, spełniają także te oczekiwania. Kapłani korzystają wówczas z obrzędów wydanych przez Kościół w Niemczech¹⁰⁵.

Księgi zmarłych, które znajdują się w kancelarii parafialnej PMK w Hamburgu informują, że polscy kapłani, pracujący w Misji w latach 1977–2015, odprawiali na miejsce wiecznego odpoczynku 764 zmarłych. Nie jest to jednak liczba w pełni odpowiadająca rzeczywistości. W omawianym okresie odbyły się także inne pogrzeby, o których odprawienie poproszeni zostali kapłani PMK Hamburg, a które zarejestrowane zostały jedynie w kancelariach parafii niemieckich.

W zestawieniu z liczbą parafian należących w omawianym okresie do Misji polskiej jest to liczba zdecydowanie bardzo mała. Nie oznacza ona jednak, że ludzie nie umierali. Polacy, mimo że przez kilkanaście bądź nawet kilkadziesiąt lat mieszkali w Hamburgu lub jego okolicach, na miejsce swojego wiecznego odpoczynku bardzo często wybierali ziemię ojczystą. Dlatego bardzo często zdarzało się, że wierni prosili duszpasterzy o wydanie stosownego zaświadczenia dla proboszcza w Polsce, aby swoich bliskich pochować w rodzinnych miejscowościach. Inni natomiast chowani byli także przez parafie niemieckie, do których uczęszczali¹⁰⁶.

¹⁰¹ 1 Kor 6, 19.

¹⁰² Kościół, żegnając zmarłą osobę, stwierdza w liturgii: „Twoje ciało było świątynią Ducha Świętego, niech Bóg przyjmie cię do swojej chwały”, w: *Obrzędy pogrzebu*, dz.cyt., 65; zob. także *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, nr 3, w: *Obrzędy pogrzebu*, dz.cyt., 10.

¹⁰³ Rz 6, 8.

¹⁰⁴ Zob. *Obrzędy pogrzebu*, dz.cyt., 45.

¹⁰⁵ Zob. *Die Kirchliche Begräbnisfeier in den Katholischen Bistümern des Deutschen Sprachgebietes*, Freiburg 1972.

¹⁰⁶ KPK 1177 § 2 mówi, że na miejsce pogrzebu sam wierny (przed śmiercią) lub ludzie odpowiedzialni za przygotowanie jego pochówku mogą wybrać także inny kościół, jednak za zgodą tego, kto nim zarządza, oraz po uprzednim powiadomieniu właściwego proboszcza osoby zmarłej. Ponadto Kodeks wskazuje, że jeżeli śmierć nastąpiła poza parafią zmarłego, jako miejsce pogrzebu można wybrać kościół parafii, na terenie której nastąpił zgon, chyba że w konkretnym przypadku prawo partykularne stanowi inaczej. Zapis ten jest pokłosiem przepisów Kodeksu z 1917 r. *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, wydana 5 V 1978 r. również wskazuje, aby proboszcz własny zmarłego udzielił temu kapłanowi, który będzie przewodniczył obrzędowi pogrzebu, informacji o życiu zmarłego i okolicznościach jego śmierci, aby mogło to być uwzględnione przy wyborze odpowiedniej formy pogrzebu i doborze odpowiednich modlitw lub też było podstawą do zgodnego z prawem odmówienia pochówku (zob. KPK 1184 § 1).

Podkreślić tu należy jeszcze fakt, że z biegiem lat oraz pod wpływem innych czynników, jak np. zmieniającej się sytuacji geopolitycznej, polskie rodziny rozrastały się i następowała tendencja osiadania na stałe w Niemczech. Na podstawie analiz ksiąg parafialnych zauważalny stał się fakt, że także liczba katolickich pochówków wiernych polskiego pochodzenia przyjęła tendencję wzrostową.

4. ZAKOŃCZENIE

Katechizm poucza, że Kościół podczas ziemskiej pielgrzymki, jak matka sakramentalnie nosi chrześcijanina w swoim łonie, umacnia go słowem Bożym oraz wzywa do świętości, a na końcu tej drogi na ziemi towarzyszy mu, by oddać go w ręce dobrego Ojca¹⁰⁷.

Na podstawie przeprowadzonej powyżej analizy materiału badawczego można wyciągnąć następujące wnioski:

Bez wątpienia temat dotyczący polonijnego duszpasterstwa jednego z największych miast w Niemczech, z punktu widzenia historycznego, ale zwłaszcza religijnego, jest istotnie ważny. Dlatego przedstawione tu zostały okoliczności i sposoby sprawowania sakramentów świętych w hamburskiej Misji. Natomiast opisana ekonomia sakramentalna ukazała, jak ogromne znaczenie ma wiara i życie sakramentalne oraz możliwość jej realizacji i wyrażania się w ojczystym języku dla wiernych polskiego pochodzenia, mieszkających w północnych Niemczech.

To zobrazowane liczbowo życie sakramentalne, na tle danych zawartych w księgach metrykalnych Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu, świadczy o tym, że sprawowane w ojczystym języku sakramenty święte, dla Polaków żyjących poza granicami kraju są szczególnie ważne, gdyż inicjują one i ugruntowują ich wiarę, jednoczą z Chrystusem i z całą wspólnotą oraz w sposób duchowy łączą z ojczyzną. A tym samym sakramenty i sakramentalia odpowiadają na wciąż zwiększającą się potrzebę uświęcania człowieka w czasie.

Stanowi to dla PMK w Hamburgu ścisły ośrodek życia religijnego, którego głównym centrum jest Eucharystia i sprawowane dla wiernych sakramenty obejmujące poszczególne etapy całego życia człowieka, poprzez które Kościół realizuje w pełni zbawczą misję Chrystusa i robi to niezależnie od granic kraju, diecezji czy parafii.

Dla polskich emigrantów oraz dla tych, którzy już urodzili się w Niemczech, a ich rodziny pochodzą z Polski, każda Msza św. i każda liturgia stwarza sposobność do spotykania rodaków, nawiązywania znajomości i relacji oraz daje poczucie tożsamości narodowej i wyznaniowej. Przy tym pomagała również odnajdywać się w środowisku Kościoła lokalnego.

Pobożność Polaków mieszkających w Hamburgu uwarunkowana jest historycznie i najczęściej swój początek ma w tradycjach polskich i regionalnych. Nie powoduje to oczywiście żadnych znaczących różnic w duszpasterstwie, wręcz przeciwnie, podkreśla bardzo wartość sakramentów i sakramentaliów dla parafian i ich ogromną

¹⁰⁷ KKK 683.

potrzebę oraz korelację i komplementarność, jak również fakt, że prowadzą one do pełnego uświęcenia człowieka, ostatecznie dokonującego się w świętej liturgii Kościoła. Przez to wierni mają świadomość, że uświęcenie człowieka ma swoje źródło przede wszystkim w świętości Boga, a dla nich jest zarówno łaską, jak i zadaniem.

Opisane celebracje sakramentaliów, a wśród nich zwłaszcza procesje organizowane we współpracy z parafiami niemieckimi, stały się pewnym przejawem i formą integracji polskich i niemieckich katolików. Natomiast poświęcenia i błogosławieństwa zadość czynią potrzebom parafian, pobudzają ich ducha i jednoczą z Bogiem i we wspólnocie. Należy podkreślić tu fakt, że pobożność ludu chrześcijańskiego ma wśród polskich katolików fundamentalne znaczenie dla ich życia religijnego. I choć ma ona cechy partykularyzmu, ma także ogromny wpływ na Kościół powszechny i niewątpliwie jest skarbem Kościoła.

Uświęcenie człowieka w czasie, a właściwie jego proces ma swój koniec z chwilą ziemskiej śmierci człowieka. Teologia obrzędów chrześcijańskiego pogrzebu podkreśla zwłaszcza potrzebę i wymiar eschatologiczny ostatniego pożegnania człowieka na tym świecie oraz niewymierną pomoc, jaką Bóg poprzez swój Kościół daje człowiekowi. Wspomniany w artykule pogrzeb chrześcijański, z całą pewnością jest nieodłącznym elementem ludzkiej egzystencji, a także szczególnym wyrazem wiary i stałą posługą w życiu każdej parafii. Przykład hamburskiego duszpasterstwa obrazuje, że w miarę upływu czasu i ze względu na tendencję osiedlania się polskich rodzin na stałe w Niemczech, liczba celebrowanych pogrzebów także wzrasta, co stanowi naturalną konsekwencję ludzkiej bytności. Przedstawiona tu indywidualna sytuacja tych obrzędów w Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu potwierdza ten fakt.

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

Polska Misja Katolicka w Hamburgu – biuro i archiwum (AHH)

Księgi chrztów – *Liber Baptizatorum*

bsygn., *Księga ochrzczonych 1952–1974*

bsygn., *Księga ochrzczonych 1977–1987*

bsygn., *Geburts- und Taufbuch der Pfarrei Muttergottes von Tschenschow in Hamburg für die Zeit vom 01.01.1981 bis 31.12.1989*

bsygn., *Geburts- und Taufbuch der Pfarrei Muttergottes von Tschenschow in Hamburg für die Zeit vom 01. Januar 1990 bis 01. Januar 1994*

bsygn., *Geburts- und Taufbuch der Pfarrei Muttergottes von Tschenschow in Hamburg für die Zeit vom 02. Januar 1994 bis 22. Juli 2000*

bsygn., *Geburts- und Taufbuch der Pfarrei Muttergottes von Tschenschow in Hamburg für die Zeit vom 29. Juli 2000 bis 13. Juli 2008*

bsygn., *Taufbuch der katholischen Pfarrei Polnische Katholische Mission Hamburg in Erzbistum Hamburg für den Zeitraum vom 20.07.2008 bis 15.11.2015*

bsygn., *Taufbuch der katholischen Pfarrei Polnische Katholische Mission Hamburg in Erzbistum Hamburg für den Zeitraum vom 15.11.2015–*

Księgi bierzmowanych – *Liber Confirmationis*

bsygn., *Księga bierzmowanych od 1984 do 2015*

Księgi Pierwszej Komunii Świętej

bsygn., *Księga Pierwszokomunijna Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu od roku 1982 do 1990*

bsygn., *Księga Pierwszokomunijna Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu od roku 1990 do 1991*

bsygn., *Księga Pierwszokomunijna Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu od roku 1992 do 1996*

bsygn., *Księga Pierwszej Komunii świętej w rzymskokatolickiej parafii pw. św. Józefa w Hamburgu w okresie 1997–*

Księgi zawartych małżeństw – Liber Copulatorum

bsygn., *Liber Matrimonium 1945–1946*

bsygn., *Liber Matrimoniorum 1978–1987*

bsygn., *Aufgebots- und Trauungsbuch der Pfarrei Polnische Katholische Mission Hamburg Muttergottes von Tschenschow für die Zeit vom 01.01.1981 bis 31.12.2011*

bsygn., *Ehebuch der katholischen Pfarrei Polnische Katholische Mission in Erzbistum Hamburg für den Zeitraum vom 01.01.2012*

Księgi zmarłych – Liber Mortuorum

bsygn., *Liber Mortuorum 1977–1987*

bsygn., *Todes- Begräbnisbuch der Pfarrei Polnische Katholische Mission Hamburg Muttergottes von Tschenschow für die Zeit vom 01.01.1981 bis 31.12.2012*

bsygn., *Toten- und Begräbnisbuch der katholischen Pfarrei Polnische Katholische Mission Hamburg in Erzbistum Hamburg für den Zeitraum vom 01.01.2013*

Rektorat PMK w Niemczech – archiwum (APMKN)

sygn., 97 H *Korespondencja kurialna*

Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi**Archiwum we Włocławku (ASWP)**

sygn., ASWP-J-7d, *Kronika Domu w Hamburgu*, t. I (1986–2004);

Dom w Hamburgu (KSH)

bsygn., *Kronika Domu od 2014 r.* –

Niepublikowane relacje respondentów

dr Henryk Koszałka, referent pastoralny, Hamburg 19 II 2021 r.;

ks. dr Jacek Bystron, proboszcz, Hamburg 18 IV 2013 r.; 30 III 2021 r.

Drukowane

Nasza Parafia – periodyk polskiego duszpasterstwa w Hamburgu od 1962 r. do 1963 r.

Nasze Wiadomości – periodyk polskiej parafii w Hamburgu od 1963 r. do 1976 r.

Nasze Słowo (NS) – periodyk Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech od 1990 r.

Wspólnota Wiary (WW) – periodyk Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu od 1976 r.

Agenda liturgiczna Archidiecezji Częstochowskiej. Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie, red. K. Bełkot, Częstochowa 2010.

Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogosławieństwa, red. H.J. Sobeczko, Opole 1981; 1986.

Ball A., *Katolickie sakramentalia, czyli jak czerpać z bogactw Kościoła*, Gdańsk 2005.

Die Feier der Busse nach dem neuen Rituale Romanum. Studienausgabe, Freiburg 1974.

Die Feier der Firmung in den Katholischen Bistümern des deutschen Sprachgebietes, Freiburg 1973.

Die Feier der Heiligen Messe. Messbuch. Für die Bistümern des deutschen Sprachgebietes. Authentische Ausgabe für den liturgischen Gebrauch, Freiburg 1990.

Die Feier der Kindertaufe in den Bistümern des deutschen Sprachgebietes, Freiburg 2007.

Die Feier der Trauung in den Katholischen Bistümern des deutschen Sprachgebietes, Freiburg 1993.

Die Kirchliche Begräbnisfeier in den Katholischen Bistümern des deutschen Sprachgebietes, Freiburg 1972.

Kommunionspendung und Eucharistieverehrung außerhalb der Messe, Freiburg 1976.

Komunia święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą, Katowice 1985.

Mszal rzymski dla diecezji polskich, wyd. Poznań: 1986; 2010; 2013.

Mszal rzymski łacińsko-polski, Paryż 1968.

- Mszal rzymski. Przekład polski i objaśnienia opracowali oo. Benedykty z opactwa tynieckiego*, Poznań 1963.
- Obrzędy bierzmowania według Pontyfikatu rzymskiego*, Katowice 1975.
- Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. 1–2, Katowice 1994.
- Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988.
- Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. Katowice: 1972; 2005.
- Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. Katowice: 1977; 1991; 1998; 2007.
- Obrzędy pogrzebu związane z kremacją zwłok*, Katowice 2010 r.
- Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1982.
- Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. I, Katowice 1974, wyd. II, Katowice 1986.
- Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2014.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, w: *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2013.
- Procesja Bożego Ciała*, Poznań 1967.
- Rytuał diecezjalny. Liturgia i nabożeństwa Kościoła Pelplińskiego*, red. E. Skalski, Pelplin 2006.
- Sakramenty chorych, obrzędy i duszpasterstwo*, wyd. Katowice: 1978; 1993; 2001; 2010.
- Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny*, wyd. XXXIX, Kraków 1994.
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002, 48–78.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002, 104–166.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002.
- Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 2008.
- Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski Episkopatu Polski o szacunku do ciała zmarłego i Obrzędy pogrzebu (w przypadku kremacji) z 16 X 2011 r.*, w: *Akta Konferencji Episkopatu Polski 20 (2011)*, nr 2, 51–53.
- Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999.
- Nadolny A., *Millenium Chrztu Polski w Hamburgu*, w: *Biuletyn Polonijny, Collectanea Theologica* 165–173 (1991) nr 61/2, 171.
- Nadolski B., *Liturgika*. t. II: *Liturgia i czas*. Poznań 1991.
- Słoma J., *Pierwsza Komunia św. w Hamburgu*, NS nr 15/1995, 18.
- Stawny S., *Hamburg tętni polskim życiem*, NS nr 17/1990, 8.
- Święs K., *Polskojęzyczne duszpasterstwo w Niemczech. Aktualne uwarunkowani i inicjatywy*, w: *Studia Polonijne*, t. 38, Lublin 2017, 75–96.
- Wasielwski R., *C+M+B*, NS nr 1/555:2022, 1.
- Wasielwski R., *Gromnica*, NS nr 2/556:2022, 1.
- Wasielwski R., *Liturgiczno-pastoralna posługa w Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu w latach 1965–2015*, Warszawa 2022 [rozprawa doktorska].
- Wasielwski R., *Procesja*, NS nr 10/552:2021, 1.
- Wesoły S., *Emigrant – człowiek dwóch kultur*, NS nr 21/1992, 7.
- Z Panem Bogiem. Modlitewnik-Śpiewnik*, red. Z. Kowalski, Pelplin 1992.
- <http://episkopat.pl/list-pasterski-episkopatu-polski-o-szacunku-dla-ciala-zmarlego-i-obrzedach-pogrzebu-w-przypadku-kremacji/> (dostęp: 17.02.2017).
- <https://anubis.info.pl/cmentarz-ohlsdorf-w-hamburgu-najwiekszy-cmentarz-na-swiecie/> (dostęp: 14.03.2022).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awiatowy_Dzie%C5%84_Chorego (dostęp: 11.02.2016).

SACRAMENTAL ECONOMY AND SELECTED SACRAMENTALS IN THE POLISH CATHOLIC MISSION IN HAMBURG

Summary

Proclaiming the Gospel to the whole world, and as part of this, caring for people, caring for the faithful, is one of the basic tasks of the Church; it is carried out through pastoral care in individual parishes. It is the parish which forms the center of religious, liturgical, and sacramental life for the Christian.

This article provides a source knowledge on various aspects of sacramental service and is also a reflection on this problem.

The article presents the sacraments, which form the center of religious life and are the source of initiation and deepening in the Faith, uniting one to Christ and to the whole community, and especially for Polish immigrants, a bond which spiritually connects them to their homeland. For that reason, the whole sacramental life of the Polish community in Hamburg is presented here, taking into account concrete numerical data and also the meaning of these sacred signs in the lives of the faithful.

The sacraments, although they sanctify the most important moments of human life and are irreplaceable, do not fulfill (?) all the spiritual needs of the People of God. Therefore, the conclusion presents other aspects of man's sanctification on the basis of selected sacramentals.

Key words: sacramental economy, Polish Catholic Mission in Hamburg, sacramentals, sacraments

Nota o Autorze

Ksiądz **Rafał WASIELEWSKI** – prezbiter diecezji pelplińskiej, doktor liturgiki, w latach 2010–2021 pracował w polskim i niemieckim duszpasterstwie w Hamburgu, także jako członek Rady Kapłańskiej archidiecezji hamburskiej, obecnie proboszcz Polskiej Misji Katolickiej w Wiesbaden/Niemcy oraz krajowy duszpasterz Służby Liturgicznej przy Rektoracie Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech i członek zespołu redakcyjnego miesięcznika „Nasze Słowo” wydawanego przez Rektorat Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech.

Kontakt e-mail: x-w@wp.eu